

Social Cohesion and Development

Vol 4, No 2 (2009)

The gender dimension of public policies

Καντζάρα Βασιλική, Εκπαίδευση και κοινωνία: Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 2008

Ελένη Πρόκου

doi: [10.12681/scad.9549](https://doi.org/10.12681/scad.9549)

Copyright © 2016, Ελένη Πρόκου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Πρόκου Ε. (2016). Καντζάρα Βασιλική, Εκπαίδευση και κοινωνία: Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 2008. *Social Cohesion and Development*, 4(2), 231–234. <https://doi.org/10.12681/scad.9549>

Ο τρόπος γραφής του βιβλίου της επιτυγχάνει το σκοπό της να συνεγείρει, να προβληματίσει, να αφυπνίσει, αναδεικνύοντας τους κινδύνους οι οποίοι και σήμερα υπονομεύουν τον αγώνα της γυναίκας για ισότητα με τον άνδρα ένταξη στην κοινωνία και απόλαυση των δικαιωμάτων τους, παρά τις αναμφισβήτητες προόδους στο θέμα της ισότητας των φύλων. Δικαιολογημένα θεωρώ ότι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «όσο θα υπάρχει ο φόβος του βιασμού δεν είναι δυνατόν να προσδοκούμε ότι μπορεί να διαμορφωθεί *Κοινωνία Δικαίου*».

Νίκη Καλτσόγια-Τουρναβίτη
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Καντζάρα Βασιλική, ***Εκπαίδευση και κοινωνία: Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης***

Εκδόσεις Πολύτροπον, Αθήνα 2008

Το βιβλίο ξεκινά με μια ενδιαφέρουσα εισαγωγή, στην οποία η συγγραφέας, μέσα από μια ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη του εκπαιδευτικού θεσμού σε διαφορετικά κοινωνικά συγκείμενα, επισμαίνει τη στενή σύνδεση της θεσμοποιημένης εκπαίδευσης με την κοινωνία και τους θεσμούς της.

Καθώς η σχέση εκπαίδευσης και κοινωνίας γίνεται αντικείμενο ανάλυσης από τους θεμελιωτές της επιστήμης της κοινωνιολογίας, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα (βλ. το έργο του Durkheim), η συγγραφέας διερευνά στη συνέχεια την εξέλιξη του επιστημονικού πεδίου της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης, υποστηρίζοντας ότι η διαδρομή που διανύθηκε έως την καθιέρωση της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης, περνά μέσα από την κλασική κοινωνιολογία. Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης κάνει, αρχικά, την εμφάνισή της ως εκπαιδευτική κοινωνιολογία, η οποία είχε ως κύριο σκοπό τη μελέτη εκπαιδευτικών προβλημάτων, συμβάλλοντας επιστημονικά στην καλύτερη προσαρμογή των μαθητών/μαθητριών στην κοινωνία των ενηλίκων και στη διατήρηση της καθεστρωτικής τάξης πραγμάτων. Ωστόσο, η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, όπως έκανε την εμφάνισή της από τις δεκαετίες '50 - '60 μέχρι τις μέρες μας, διακρίνεται από την αποστασιοποιημένη και κριτική στάση της απέναντι στον εκπαιδευτικό θεσμό, εστιάζοντας στη διερεύνηση της πολύπλοκης σχέσης του με την κοινωνία. Ο κλάδος δεν ασχολείται, ωστόσο, μόνο σε επίπεδο θεωρητικό και αφαιρετικό με την εκπαίδευση, αλλά διερευνά τα ζητήματα της εκπαίδευσης επιχειρώντας να τα συνδέσει με την κοινωνία και την οργάνωσή της. Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης διακρίνεται όμως από την παιδαγωγική, καθώς η δεύτερη διερευνά ζητήματα όπως η επίδραση στην επίδοση της εφαρμογής μιας διδασκαλίας, ενώ η πρώτη διερευνά ζητήματα όπως η επίδραση της κοινωνικής προέλευσης των εκπαιδευτικών στη σχολική επίδοση των μαθητών/μαθητριών. Ως κυριότερα πεδία μελέτης της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης καταγράφονται: α) η σχέση του εκπαιδευτικού συστήματος με άλλους θεσμούς της κοινωνίας, β) οι κοινωνικές σχέσεις στα πλαίσια του σχολείου, γ) η σχέση ανάμεσα στο σχολείο και την κοινότητα, και δ) η επίδραση του σχολείου στη συμπεριφορά και την προσωπικότητα των εκπαιδευτικών και των μαθητών/μαθητριών. Οι σύγχρονες ερευνητικές τάσεις επικεντρώνονται σε θεματικές περιοχές όπως είναι το αναλυτικό πρόγραμμα, οι ανισότητες και η εκπαίδευση, η σχέση εκπαίδευσης και οικονομικής ανάπτυξης, η πολυπολιτισμικότητα, η σχολική επίδοση, το φύλο και η εκπαίδευση. Η συγγραφέας αποσαφηνίζει, επίσης, τους όρους *εκπαίδευση* και *λειτουργία*, διευκρινίζοντας

ὅτι η *εκπαίδευση* αναφέρεται συχνά ως διαδικασία, αλλά και ως αποτέλεσμα της μόρφωσης, ως σύστημα ή ως θεσμός, ενώ η έννοια της *λειτουργίας* περιλαμβάνει το σκοπό ή την αποστολή ενός θεσμού (ὅπως είναι ο εκπαιδευτικός), αλλά και την οργανική του συνάφεια και τις επιπτώσεις από τη λειτουργία του σε άλλους θεσμούς. Καθώς ο απώτερος σκοπός του βιβλίου είναι η κατανόηση των σημερινών λειτουργιών της εκπαίδευσης, παρουσιάζονται στη συνέχεια οι σημαντικότερες προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, που αφορούν βεβαίως στη σχέση εκπαίδευσης και κοινωνίας, με έμφαση στη χρονική περίοδο 1960-1980.

Παρουσιάζεται η δομολειτουργιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η λειτουργία της εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η συντήρηση της κοινωνίας. Η εκπαίδευση κοινωνικοποιεί τα νεαρά άτομα στο αξιακό σύστημα της κοινωνίας και, μέσω της διαδικασίας της επιλογής, τα κατανέμει μορφώνοντάς τα για την υφιστάμενη δομή της απασχόλησης. Στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης, εξετάζονται διεξοδικά τα έργα των Durkheim και Parsons. Ο Durkheim διείδε στην ηθική διάσταση της κοινωνίας τις δυνατότητες διαμόρφωσης κοινών αντιλήψεων και συμπεριφορών, ὅπως και κοινής συλλογικής συνειδήσης, μιας συνειδήσης που δεσμεύει τα άτομα να πράξουν «ηθικά», γιατί το νοιώθουν ως εσωτερική ανάγκη. Ο Parsons ονόμασε τη δέσμευση αυτή «ευθύνη» ως προς την επιτέλεση των ενήλικων ρόλων που οι μαθητές/μαθήτριες θα πρέπει να μάθουν στο σχολείο. Στο πλαίσιο της δομολειτουργιστικής προσέγγισης, προσεγγίζονται και δύο αλληλένδετες σχολές, η *τεχνολογική σχολή* και ο *μεθοδολογικός εμπειρισμός*, που αφορούν στη σχέση εκπαίδευσης και οικονομίας. Η *τεχνολογική σχολή* - στην οποία εντάσσεται η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου - στηρίζεται στη θέση ότι οι τεχνολογικές αλλαγές στην παραγωγική δομή της κοινωνίας επιδρούν στην εκπαίδευση με αποτέλεσμα να επιφέρουν τις ανάλογες μεταρρυθμίσεις. Ο *μεθοδολογικός εμπειρισμός* επιχειρεί να αποτυπώσει τις ωφέλειες από την εκπαίδευση στην οικονομία και να τις καταμετρήσει. Η συγγραφέας προσεγγίζει, επίσης, κάποιες προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο εκπαιδευτικός θεσμός στις μέρες μας, ὅπως είναι η έννοια της ομοιογένειας του πληθυσμού και η σημασία του για την κοινωνική συνοχή, καθώς και το θέμα της σύνδεσης της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης με τους σκοπούς και τη «χρησιμότητα» του σχολείου σε σχέση με την κοινωνία.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται οι μαρξιστικές προσεγγίσεις για τη συμβολή της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή της κοινωνίας, δηλαδή, στον αναπαραγωγικό και νομιμοποιητικό ρόλο της εκπαίδευσης ως προς την υφιστάμενη μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση, η εκπαίδευση ενσταλάζει στα παιδιά τις ιδέες, αξίες και ήθη που ευνοούν την καπιταλιστική κοινωνία και τους αναπτύσσει τις δεξιότητες εκείνες που θα τους είναι χρήσιμες αργότερα στην αγορά εργασίας, για την εξάσκηση ενός επαγγέλματος ανάλογου, ὅμως, της κοινωνικής τάξης από την οποία προέρχονται. Ο θεσμός της εκπαίδευσης έχει, επομένως, μια κοινωνικά κατανεμτική λειτουργία και νομιμοποιεί, ακόμα και μέσω ή ίσως λόγω των αρχών της ισότητας ευκαιριών, την ισχύουσα τάξη πραγμάτων. Έτσι, λοιπόν, μετά από μια παράθεση στοιχείων της θεωρίας του Marx, αλλά και των θέσεων των Marx & Engels για την εκπαίδευση, παρουσιάζεται το έργο νεότερων ερευνητών που προσπάθησαν να δώσουν απάντηση στο ερώτημα και να εξηγήσουν με ποιο τρόπο επιτελείται η αναπαραγωγή της ταξικής κυριαρχίας μέσω της εκπαίδευσης. Οι Bowles & Gintis επικεντρώθηκαν στην ανάδειξη κοινών χαρακτηριστικών οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα με τις κοινωνικές σχέσεις στον κόσμο της εργασίας («αρχή της αντιστοιχίας»), ενώ ο Anyon επικεντρώθηκε στη στενή σχέση αναλυτικού προγράμματος και διδασκαλίας με την κοινωνική τάξη προέλευσης των μαθητών/μαθητριών. Ο Willis επιχειρήσε να προσεγγίσει τη συμπεριφορά των «άτακτων» μαθητών κατανοώντας την από τη δική τους πλευρά και ερμηνεύοντάς την ως αντίσταση στην εξουσία του σχολείου, που εν τέλει λειτουργεί ως στοιχείο αναπαραγωγής. Αναφορικά με τη σχέση εκπαίδευσης και πολιτισμικής

αναπαραγωγής της κοινωνίας, προσεγγίζονται τα έργα των Bourdieu & Passeron και Bernstein. Σύμφωνα με τους Bourdieu & Passeron, σε αντίθεση με τα παιδιά των κατώτερων τάξεων, τα παιδιά των ανώτερων τάξεων επιτυγχάνουν στο σχολείο, καθώς το πολιτισμικό κεφάλαιο που κληρονομούν από τις οικογένειές τους είναι παρόμοιο με το κεφάλαιο που μεταδίδεται στο σχολείο. Σύμφωνα με τον Bernstein, η χρήση του λιγότερο επεξεργασμένου κώδικα από τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικά τάξεων έχει ως αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζεται από το σχολείο ως μια διαφορετική μορφή έκφρασης αλλά ως ελλιπής. Μετά από μια συζήτηση γύρω από αυτές τις προσεγγίσεις, η συγγραφέας αναπτύσσει έναν προβληματισμό γύρω από σύγχρονα θέματα που απασχολούν τις μαρξιστικές προσεγγίσεις, όπως είναι η αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων, η ισότητα ευκαιριών και η αξιοκρατία (το δικαίωμα στη μη εμπορευματοποιημένη εκπαίδευση και στη δωρεάν παιδεία) και η σχέση εκπαίδευσης και οικονομίας και αγοράς εργασίας.

Η τελευταία θεώρηση που προσεγγίζεται είναι η βεμπεριανή, η οποία αναφέρεται στη σχέση εκπαίδευσης και άσκησης εξουσίας στην κοινωνία. Η κοινωνική λειτουργία της εκπαίδευσης είναι πολιτικής φύσης, συμβάλλει δηλαδή στη διατήρηση ελέγχου των πηγών εκείνων που στηρίζουν τη δυνατότητα για άσκηση κοινωνικής ιεραρχίας, στον τομέα της εργασίας και των επαγγελματιών, στον τομέα της πολιτικής και στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής. Εδώ συμμετέχει η εκπαίδευση όχι μόνο ως επίπεδο μόρφωσης που παρέχει, και καλλιέργειας της προσωπικότητας των μαθητών/μαθητριών, αλλά και μέσω της πιστοποίησης της επίδοσής τους και της απονομής τίτλων σπουδών. Ταυτόχρονα, όμως, η εκπαίδευση παρέχει και τα μέσα για την εκδήλωση κριτικής στάσης και αμφισβήτησης που μπορούν να οδηγήσουν σε σχεδιασμό εναλλακτικών κοινωνικών συστημάτων. Μετά από μια σύντομη παρουσίαση της θεωρίας του Weber, η συγγραφέας παρουσιάζει τη θεωρία της Archer, η οποία έδειξε πώς ο αγώνας για τον έλεγχο της εκπαίδευσης οδήγησε στην καθιέρωση των εκπαιδευτικών συστημάτων και πώς ο έλεγχος αυτός συνδέεται με την άσκηση κοινωνικής ιεραρχίας εκ μέρους ανερχόμενων κοινωνικών ομάδων, το 19ο αιώνα, σε ευρωπαϊκές χώρες. Με τη σειρά του, ο Collins έδειξε τη σημασία των τίτλων σπουδών ως σύγχρονα διαπιστευτήρια που εγγυώνται για το «ποιόν» και την προσωπικότητα του/της κατόχου σε τρίτους και που ως «νόμισμα» ανταλλάσσονται με δικαιώματα πρόσβασης σε άλλα δικαιώματα, όπως εργασία ή περαιτέρω εκπαίδευση και πρόνοια. Παρουσιάζεται, επίσης, η θεώρηση του Turner για τη σχέση εκπαίδευσης και κοινωνικής κινητικότητας. Η συγγραφέας τονίζει την επιρροή της βεμπεριανής θεώρησης σε σύγχρονες μελέτες που εντάσσονται στο πεδίο της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης, ακόμα και στην περίπτωση κοινωνιολόγων που χρησιμοποιούν διαφορετική από τη βεμπεριανή προσέγγιση. Η επιρροή αυτή διαφαίνεται σε περιοχές έρευνας και συζήτησης, όπως είναι ο αποκλεισμός από τη φοίτηση στην επίσημη (τυπική) εκπαίδευση, η εκπαιδευτική διαστρωμάτωση, η κοινωνική ιεραρχία και η κοινωνική κινητικότητα, ο εσωτερικός κόσμος του σχολείου και ο κοινωνικός ανταγωνισμός.

Καταληκτικά, η συγγραφέας προβαίνει σε μια εποπτική θεώρηση των προαναφερθέντων προσεγγίσεων, αλλά και στις διαφορετικές σημασίες που εκλαμβάνουν οι έννοιες *εκπαίδευση* και *λειτουργία* σε αυτές τις προσεγγίσεις, σε μια προσπάθεια να δώσει απάντηση σε δύο θεωρητικά ερωτήματα που έθεσε εξ αρχής: *πώς σχετίζεται η εκπαίδευση με την κοινωνία και τι χαρακτηρίζει αυτή η σχέση;* Κατά τη συγγραφέα, η νομιμοποιητική λειτουργία του σχολείου συντελεί όχι μόνο στη διατήρηση και την αποδοχή της υφιστάμενης κυρίαρχης μορφής κοινωνικής οργάνωσης, αλλά και στην ανάλογη προσπάθεια μεταβολής της. Η σχέση του εκπαιδευτικού θεσμού με την κοινωνία είναι διαλεκτική και το περιεχόμενο αυτής της σχέσης πρέπει κάθε φορά να μελετάται, καθώς διαμορφώνεται ανάλογα με τις συνθήκες και την οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων στο πλαίσιο της οποίας αρθρώνεται, «εκφράζεται» και εφαρμόζεται.

Συνολικά, το βιβλίο αποτελεί μια σημαντική συμβολή στο επιστημονικό πεδίο της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, όχι μόνο γιατί ανατρέχει σε μια επιστημολογική θεμελίωση του πεδίου, αλλά και γιατί, χωρίς να μένει σε μια απλή περιγραφή, προσεγγίζει κριτικά τις διαφορετικές θεωρήσεις και τις χρησιμοποιεί σε μια προσπάθεια να δώσει απάντηση σε θεμελιώδη ερωτήματα που έχουν να κάνουν με την πολύπλοκη σχέση εκπαίδευσης και κοινωνίας.

Ελένη Πρόκου
Πάντειο Πανεπιστήμιο